

*Emra Büyüknisan**

ÇEVİRİBİLİMDE KAVRAM ÖRGÜSÜ – BİLİMKURAMSAL ÖLÇÜTLER TEMELİNDE BİR SORUNSAK MI?

ZUSAMMENFASSUNG

DIE TERMINOLOGIE DER ÜBERSETZUNGSWISSENSCHAFT – EIN PROBLEM AUF WISSENSCHAFTSTHEORETISCHER BASIS?

Besonders seit den fünfziger Jahren sind in der Übersetzungswissenschaft auf der Basis von Daten unterschiedlicher Forschungsbereiche verschiedene Ansätze zur Definition des Übersetzens entwickelt worden. Dies ist der Grund einer Vielschichtigkeit im Forschungsbereich der Übersetzung, welche gleichzeitig auch zur Ursache unterschiedlicher Problemdefinitionen geworden ist. Das Fehlen einer Systemorientiertheit, Unvereinbarkeit der Theorien, Probleme bei der Definition des Forschungsgegenstands der Übersetzungswissenschaft, Interdisziplinarität, eine unbestimmte Beziehung zwischen Forschung und Praxis sind einige der oft Ausdruck findenden Problembezeichnungen des Feldes. Als Gesamtfolge dieser Probleme ist die Terminologieproblematik der Übersetzungswissenschaft zu nennen. Diese Studie zielt auf der Basis wissenschaftstheoretischer Belange darauf, die These, wonach eine systematische Terminologie in einem Forschungsfeld unverzichtbar für eine allgemeingültige Wissenschaftsdisziplin ist, zu veranschaulichen. Der Befund der Studie zeigt, dass die Terminologieproblematik in der Übersetzungswissenschaft eng mit den im Bereich definierten Problemen verbunden ist und auf wissenschaftstheoretische Probleme im betreffenden Bereich hinweist.

Schlüsselwörter: *Übersetzungswissenschaft, Übersetzung, Translation, Translationstheorie, Terminologie, Wissenschaftstheorie, Forschungsgegenstand*

Anahtar Sözcükler: *çeviribilim, çeviri, kavram örgüsü, kavram tanımı, bilim kuramı, araştırma nesnesi, dizgesellik*

* Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

GİRİŞ

Çeviriyi araştırma alanında mevcut kaynakçaya bakıldığında, ilgili alanda tanım, dizge ve kavram örgüsü açısından karmaşık bir durumun söz konusu olduğu, özellikle 1950’li yıllardan bu yana farklı belirleyenleriyle sıkça dile getirilerek somutlaşmaktadır. Çeviri olgusuna ilişkin araştırma alanındaki çıkmaz, alanda çeviriye ilişkin farklı tarihlerde farklı kişiler tarafından ve birbirini gözetmeksizin kuramsal yaklaşımların geliştirilmiş olmasına dayandırılmaktadır (bkz. Stolze 2001:9). Bu yaklaşımlarda çeviri özetle, “metin türlerine göre çeviri” (Reiß 1971/1976), “amaca/amaç kitleye göre çeviri, kültür aktarımı olarak çeviri” (Reiß/Vermeer 1984), “çeviride işlev” (Nord 1993), “çeviride etken olarak çevirmen” (Wilss 1980), “iletişim aracı olarak çeviri” (Kade 1980) gibi farklı tekil açılardan ele alınmıştır. Anılan örnekler, çeviriyi araştırma alanında çeviri olgusuna ne kadar farklı açılardan yaklaşıldığını somutlaştırmaktadır. Çeviribilim olarak adlandırılan araştırma alanındaki bu durum, alana bir çok boyutluluk kazandırmanın yanısıra, alandaki karmaşık duruma ve alanda yapılmış olan çalışmaların birbiriyle olan ilişkisizliğine işaret etmektedir. Çeviriyi tanımlamaya yönelik günümüze dek geliştirilen yaklaşımların ağırlıklı olarak dilbilim, metin dilbilim, uygulamalı dilbilim, iletişimbilim gibi ayrı ayrı alanlar temelinde oluşturulması, Lew Zybatow (2002), Christina Schäffner (2000), Sandor Albert (2001) gibi birçok bilim kişilerinin, çeviriyi araştırma alanında bilimsel bir yetersizlik olduğu yönündeki yargılarının çıkış noktasını oluşturmuştur_.

Çeviriye ilişkin geliştirilen yaklaşımların tekil düzeydeki tutarlılığına rağmen, çeviriyi araştırma alanının bir bilim alanı olarak özerkliğini henüz kazanamamış olduğu ve kendine özgü araştırma nesnesini de henüz tanımlayamamış olduğu yönündeki yargıya, alanda sıkça rastlanmaktadır (bkz. örneğin Schäffner, 2000: 205; Zybatow 2002: 58)_.

Çeviriyi anlama ve tanımlama amacını taşıyan çeviriyi araştırma alanındaki bu durumun, araştırma alanı kapsamında çeşitli yansımaları vardır. Bu bağlamda araştırma nesnesi tanımı sorunsalının, buna bağlı olarak da yaklaşımlar arası bağlantı kopukluğu sorunsalının, bilimsel dizgesellik ve bütünsellik sorunsalının, çeviribilim kavram örgüsüne de belirgin bir sorun olarak yansıtıldığı gözlemlenmektedir.

Bir bilim disiplininde araştırma nesnesi tanımı, bilimsel düzeyde bütünsellik ve dizgesellik gibi ölçütlerin ilgili alandaki kavram örgüsüne ne denli yansıtacağı, ancak bilimkuramsal düzeyde ortak kabul görmüş ölçütlerin dayanak oluşturmasıyla belirlenip değerlendirilebilir. Bu bağlamda oldukça soyut ve çeşitli açılardan çalışmalar barındıran çeviriyi araştırma alanına ilişkin nesnel, dizgeli ve dayanaklı yargılar sunmak, öncelikle alanın olgularına yönelik temel kavramların irdelenmesini gerektirmektedir. Çeviri alanında örneğin kuramsal yaklaşımların çeviriyi tanımlamak yerine, çeviri etkinliğine yönelik yönetsel nitelikte bir yol gösterici olarak algılanması sorununu (bkz. İşcen, 2005: 26), araştırma nesnesi tanımı sorununu ve buna bağlı olarak kavram örgüsündeki dizgesizlik sorununu somut bir biçimde tanımlamanın öncelikli koşulu, bilimsellik koşulları bağlamında ortak kabul görmüş dayanaklar sunmaktır. Alanın genel görünümünü ve mevcut durumunu özetleyen bu giriş düşüncelerinden bile anlaşılacağı üzere, çeviriyi araştırma alanında kavramsal ve tanımsal uzlaşmayı sağlayabilmeyi amaçlayan bir somutluk ve belirginlik kazandırma çabası, birincil derecede önem taşımaktadır (bkz. örneğin İşcen, 2002: 21-24 ve Zybatow 2004: 4).

Bu çalışmada da, çeviribilimde kavram örgüsü sorunsalının yerinin ve bilim disiplinlerinde kavram örgüsündeki tutarlılığın öneminin somutlaştırılması amacıyla, bir bilim disiplininde kavram örgüsündeki tutarlılıkla ilgili öneminin somutlaştırılması amacıyla, bir bilim disiplinindeki kavram örgüsü unsuru, bilim olma koşulları göz önünde bulundurularak irdelenecektir. Çeviribilimde tanımlanmış sorunsalların bilimkuramsal düzlemde yapılmış tanımlar dizgesinde yer bulması ve bu dizge içinde yeniden tanımlanması, çeviriyi araştırma alanında tanımlanmış sorunsalların ne denli bilimkuramsal nitelikte olduğu konusunu aydınlatacaktır ve çeviriye ilişkin araştırma alanının mevcut durumunu bilimkuramsal tanımlar çerçevesinde somutlaştıracaktır. Bu çerçevede çalışmanın amacı, çeviriyi araştırma alanından seçilmiş örnek yaklaşımlar temelinde kavram örgüsü sorunsalının, araştırma nesnesi tanımı, disiplinler arasılık gibi, çeviribilimde tanımlanmış sorunsalların bir yansıması olup olmadığı sorusuna ışık tutmaktır.

REIß /VERMEER VE KOLLER ÖRNEKLERİYLE ÇEVİRİBİLİMDE KAVRAM ÖRGÜSÜ SORUNALI

Çeviriye ilişkin çeşitli disiplinlerin verileri temelinde geliştirilmiş yaklaşımlardan bir tanesi, Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer (1991) tarafından geliştirilmiş ve *Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli* olarak yayımlanan Skopos Kuramı'dır.

Çeviriyi anlamaya ve tanımlamaya yönelik kuramsal bir yaklaşım örneği sunan Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer, çeviriye ilişkin çalışmalarının sınırlarını oldukça geniş tanımlamışlardır. Bu bağlamda ilgili çalışmada, çeviri olgusunu⁴ betimlemeye çalışırken öncelikle dilbilim ve kültürbilim verilerini temel almışlardır. Ayrıca 'Skopos Kuramı' yaklaşımlarında Reiß/Vermeer, metin üretimini ve buna bağlı olarak –bir metin üretim süreci olarak da kabul ettikleri- çeviri olgusunu da, iletişimi gerçekleştiren birer eylem olarak görmekteyler (bkz. Reiß/Vermeer, 1991: 18) ve yaklaşımlarını, bir eylemin bir amaç doğrultusunda gerçekleştirildiği yargısı üzerine geliştirmişlerdir. Bu bağlamda eylemde 'amaç' unsurunu önceleyen Skopos Kuramı'nda dilbilim, kültürbilim ve edimbilimin yanı sıra, çıkış noktası felsefe alanına dayanan Eylem Kuramı⁵ temel alınmaktadır (bkz. Reiß/Vermeer, 1991: 95). Ancak Reiß/Vermeer bu anlayışlarına koşturarak kullandıkları terminolojiyi herhangi bir biçimde sınırlamamışlardır. Aynı çalışma kapsamında örneğin *üretici*, *gönderici*, *yazar*, *konuşmacı* gibi kavramları bir arada eş anlamlı olarak kullanmışlardır (bkz. Reiß/Vermeer, 1991: 4). Reiß/Vermeer bu tutumlarını, tutarsızlıkla ilgili olmadığını ileri sürerek çalışmanın 'biçimini rahatlatma' olarak açıklamaktadırlar (bkz. Reiß/Vermeer, 1991: 4).

Reiß ve Vermeer'in bu tutumları, çalışmanın çeviriye ilişkin yapılan çalışmalar yelpazesindeki konumunun belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bir bilim alanının temel yapı taşlarından bir tanesini ilgili alanın kavram örgüsü oluşturur ve kavramlar, bir düşünsel sürecin sonucunda oluşur⁶. Bu bağlamda Skopos Kuramı'nın böyle bir süreçten geçmeden ya da daha önce önerilen kavramların birçoğunun sorgulanmadan aynı anda kabul edilerek kullanıldığına ilişkin bir yargı oluşmaktadır. Çeviribilimde kavram örgüsü bağlamında Reiß/Vermeer'in bu tutumları da, çalışmaları kapsamında alana özgü bir bütünsellik, buna bağlı olarak da kavram örgüsünde bir dizgesellik ve tutarlılık sergilemediklerinin bir göstergesidir. Farklı bir ifadeyle, Reiß ve Vermeer'in *Genel bir*

Çeviri Kuramının Temelleri yaklaşımında kavram örgüsüne ilişkin yapılan irdelemelerin sonucunda dikkat çeken öncelikli noktalardan birisi, yukarıda sunulan örnekte de görüldüğü gibi⁷, kavram örgüsündeki tutarsızlıktır.

Söz konusu çalışmanın kavram örgüsündeki dizgesizlik, alandaki dizgesizliğin bir yansıması olarak belirlemektedir ve çeviri alanında tanımlanan temel sorunsallar arasında yer almaktadır (bkz. Albert, 2001: 15). Reiß ve Vermeer ise, çalışmalarının ‘biçimini rahatlatmak’ adına, alanda çeşitli kuramların, farklı disiplinlerin verileri temelinde geliştirilmiş olmasını göz ardı edip alana farklı alanlardan taşınmış olan farklı kavram örgülerini kendi kuramlarında bir arada kullanmaktadırlar. Reiß/Vermeer’in yaklaşımları, çeviriyi araştırma alanında genel bir görünüm olarak gözlemlenebilen kavram örgüsü sorunsalına yönelik bu durumu somutlaştıran bir örnek teşkil etmektedir ve alanda kullanılan kavramların, çeviri olgusuna ve buna bağlı olarak da araştırma nesnesine ilişkin belirli bir düşünsel süreçten geçmeden, alana farklı disiplinlerin verileri temelinde taşındığının bir göstergesidir.

Başka alanların verilerini kullanarak çeviriyi anlamaya ve tanımlamaya yönelik yapılmış çalışmalar yelpazesinde Werner Koller (1997) tarafından geliştirilmiş ‘Çeviribilime Giriş’ başlıklı çalışma, bir başka örnek oluşturmaktadır. İlgili çalışma, ağırlıklı olarak dilbilim çerçevesinde yer alan ve karşılaştırmalı dilbilim verilerine dayanan çeviri çalışmalarına bir örnek niteliğindedir. Koller bu yaklaşımında karşılaştırmalı dilbilimde ‘eşdeğerlik’ kavramından yola çıkarak aynı kavramın çeviride belirleyici önemi üzerinde durmuştur. Koller, karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim arasındaki farkı, eşdeğerlik kavramının kullanıldığı farklı boyutlara dayandırmaktadır.

Koller (1997) çalışmasında, karşılaştırmalı dilbilim verilerinden yararlanarak betimlediği eşdeğerlik ilişkilerini, *düz anlamsal*, *yan anlamsal*, *metin oluşturma kurallarına dayalı*, *edimbilimsel* ve *biçimsel-estetik eşdeğerlik* olmak üzere beşe ayırmıştır ve bu çerçevede belirlediği her bir eşdeğerlik ilişkisi kavramının tanımını da yapmıştır. Bu tanımlamanın sonucunda, çeviribilimin üzerinde durması gerektiği eşdeğerlik ilişkisinin *yan anlamsal eşdeğerlik ilişkisi* olması gerektiği sonucuna varmıştır (bkz. Koller, 1997: 216). Ancak bu çıkarımına rağmen Koller kendi yaklaşımını, dilbilim gibi, dilin *langue* (yapı) boyutuyla ilgilenen bilim disiplininin ele alması gerektiğini ileri sürdüğü *düz anlamsal eşdeğerlik* ilişkisi üzerine kurmuştur. Bu bağlamda Koller yaklaşımında her ne kadar çeviribilim odaklı bir kavram tanımlaması yaparak yaklaşımını çeviribilimsel kavram tanımının üzerine kurması beklense de, yapmış olduğu bu tanımlamayı, *yan anlamsal eşdeğerlik ilişkisinin* kesin olarak tanımlanamayacağı gerekçesiyle yok saymaktadır ve yine dilbilimin kavramlarına yönelmektedir. Bu tutumuna dayanarak, geliştirdiği yaklaşımla Koller’in (1997) çeviribilimde tutarlı, dizgeli ve öncelikle çeviri olgusundan yola çıkılarak geliştirilen bir kavram örgüsünün oluşmasına sağladığı katkının oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Reiß/Vermeer ve Koller’in çeviriye ilişkin yaklaşımlarının irdelenmesi, çeviribilimde kavram örgüsü oluşumuna ve sorunsalına ilişkin belirleyici veriler sunmaktadır. Çeviribilim kavram örgüsüne ilişkin elde edilen bu verilerin bilimkuramsal bir zeminde incelenip bilim olma koşulları bağlamında alanı ne denli etkilediğini somutlaştırmak amacıyla, bilimkuramsal veriler temelinde kavram örgüsüne ilişkin ölçüt sağlayacak yaklaşımlara da yer verilecektir.

ÇEVİRİBİLİMDE KAVRAM ÖRGÜSÜ: BİLİMKURAMSAL ÖLÇÜTLER TEMELİNDE BİR SORUNSAZ BELİRLEMESİ

Bilimsel çalışmaların sürdürüldüğü disiplinlerde, çalışmaların sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi ve ilgili alanda yeni bilgilere ulaşılabilmesi için birçok unsurun yanında kavram tanımı ve kavram örgüsü de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda bilime ve bilim yöntemlerine ilişkin düşüncelerini sunan bilim adamları bilim tarihi boyunca kavram tanımı ve kavram örgüsüne yönelik de belirleyici yargılar geliştirmiştir. Örneğin Descartes, 'Aklın Yönetimi İçin Kurallar' başlıklı çalışmasında, bilimsel bir çalışmada kullanılan kavramların içeriklerine ilişkin bir uzlaşının olması gerektiğini vurgulamıştır ve bu bağlamda öncelikle, "[...] birbirlerinden çok ayrı fikirleri dile getirmek için aynı adları kullanma[nın] çok güç [...]" olduğunu ifade etmiştir (Descartes, 1999: 16). Bu yargısıyla Descartes, bilimsel çalışmalarda yeni bir düşüncenin ya da yeni bir bilginin sunulmasıyla birlikte yeni bir kavramın da sunulmasının beklenebileceğine işaret etmektedir. Descartes ayrıca, bilimsel araştırmalar sırasında kavramların yanlış ya da tanımsız kullanılmasının bilim disiplinlerinin başlıca ve önemli sorunları arasında yer aldığını da vurgulamıştır. Bu bağlamda Descartes, somut örneklerden yola çıkarak, basit ve kendiliğinden anlaşılır şeylerin, bazı farklı algılamalar ve sınırlı bakış açıları nedeniyle yanlış adlandırıldığına ve yanlış kullanıldığına işaret etmiştir. Descartes, araştırmalarda sözcük kullanımına ve kavram tanımına ilişkin sorunların bu kadar çok sayıda olmaması durumunda bilim çalışmalarındaki birçok sorunun çözülebileceği yargısını dile getirmiştir (bkz. Descartes, 1999: 75-76). Bu yargısıyla Descartes, bilimsel bir çalışmanın yapılması sırasında kullanılan dilin ve oluşturulan kavram örgüsünün, alanda bir bütün olarak sürdürülen çalışmaların ve tartışmaların birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayıcı olması bakımından önemini vurgulamıştır. Bu yargılar doğrultusunda, bir bilim disiplininde ortak kabullere varmanın, ortak bir dil kullanımını, farklı bir ifadeyle, genel kabul gören bir kavram örgüsü koşuluyla yakından ilintili olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Bilim tarihinde Modern Çağ'a geçişte bilgi kuramına ilişkin sunduğu çalışmalarıyla önemli bir yere sahip olan Kant da, bilimsel çalışmalarda ve kuramsal tartışmalarda kavram örgüsünün önemini *Gelecekteki Her Metafizığe Ön Hazırlık (Prolegomena)* (1783) adlı eserinde dile getirmiştir. Kant'a göre, 'algısız kavramlar boş, kavramsız algılar ise kördür' (bkz. Aşkın, 2002: 143-144). Kant'ın bu yargısı, bilgiye ulaşılırken kavramların tek başına önerilmesinin herhangi bir anlam taşımayacağına işaret etmektedir. Kant'ın yaklaşımına göre, kavramlar ancak içi doldurulduğu zaman, nesnelere ya da olgularla karşılık bulabildiği koşuluyla anlam taşıyabilmektedir. Farklı bir ifadeyle Kant, ancak kavramlar tanımlandığı ve bu şekilde kavramların içi doldurulduğu takdirde bilginin sağlanabileceğini dile getirmektedir. Doğru bilgiye ulaşmanın koşulları arasında, bir dizge içinde tanımlanmış ve genel kabul görmüş kavramların yer aldığı çıkarımı Kant'ın yaklaşımı temelinde de yapılabilmektedir.

Spesifik olarak çeviribilimde bilimsel dil kullanımı ve kavram örgüsüne ilişkin sorunsala, Sándor Albert (2001), 'Çeviri ve Felsefe. Çeviri Kuramının Bilim Felsefesi Sorunları –Felsefe Metinleri Çevirisindeki Sorunsallar'⁸ isimli çalışmasında yer vermiştir. Albert (2001) bilimde dil kullanımı konusuna ilişkin meta dil konusunu da ele

almıştır. Bu bağlamda öncelikle meta dilin, sadece meta kuramların değil, *her türlü* açıklamaların dili olduğunu öne sürmektedir. Albert (2001), bu yargısına dayanarak çeviri kuramlarında kullanılacak dilin de zorunlu olarak bir meta dil olması gerektiğini vurgulamaktadır. Albert'e göre çeviriye ilişkin bilimsel araştırmalar yapılan çalışma alanında da kullanılacak dil olmak üzere *meta dil*, soyut, tasarımsal, belirli kavramsal araçlar kullanılan ve çıkarımlara ve kanıtlara dayalı bir dil kullanımudur (bkz. Albert, 2001: 45-46⁹). Albert, bu meta dil kullanımının ancak, araştırma nesnesine bağlı ve uygulamaya dönük sorunsalları açıklayıcı ve tanımlayıcı olduğu sürece anlamlı olabileceğini de vurgulamaktadır. Tüm bilimsel araştırmalarda olduğu gibi çeviribilimsel araştırmalarda da meta dil, kendiliğinden oluşmaz, araştırma nesnesine bağlı olarak oluşturulmalıdır (bkz. Albert, 2001: 46¹⁰). Bilimkuramsal tartışması çerçevesinde Albert'in öne sürdüğü yargılar da, bir bilim disiplininde kavram örgüsü ve kavram tanımını önemine işaret etmektedir.

Mantık ve bilimkuramı alanında çalışmalar yapan Prof. Dr. phil. Wolfgang Balzer de, bilim alanında geliştirilen kuramlara yönelik dil kullanımı, kavramsal tanımlar ve kavram örgüsüne ilişkin çalışmalar yapmıştır. 'Bilim ve Bilimin Yöntemleri. Bilimkuramının Temelleri' çalışmasında, bilim dili konusunda düşüncelerini sunduğu bölümde Balzer (1997), doğal dil kullanımıyla normlaştırılmış dil kullanımını birbirinden ayırmaktadır. Balzer'e göre, doğal dilde yan anlamların sayıca fazlalığı anlamsal düzeyde bir olumsuzluk ve öznellik beraberinde getirebilirken bu durum dilin normlaştırılmasıyla önlenmektedir. Balzer (1997), normlaştırılmış dili, kesin ve tek anlamlı ifadelerden oluşan, basit ve cümleler arası tutarlı çıkarımların mantık kurallarına uygun bir biçimde yapıldığı bir dil olarak tanımlamaktadır. Bu yargısına bağlı olarak Balzer, normlaştırılmış dil kullanımı aracılığıyla yargılara ve çıkarımlara ulaşmanın sağlam bir temele dayandığını da dile getirmektedir (bkz. Balzer, 1997: 60). Bilimsel çalışmalar kapsamında geliştirilen kuramlara yönelik Balzer ayrıca dilsel tanımların önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda kuramlarda yer alan tanımların iki farklı işlevi ön plana çıkmaktadır. Kuramlarda yapılan dilsel tanımların bir görevi Balzer'e göre, basit görünse de küçümsenmeyecek bir önem derecesine sahip olan salt niceliksel bir kısaltma görevidir. Bu görev, düzeni sağlamak amacıyla karmaşık ifadelerin yerini yeni bir kavramın almasıdır (bkz. Balzer, 1997: 65). Bilimsel çalışmalara yönelik Balzer'in tanımlama işlemine yönelik belirlediği ikinci işlev ise, kavramların içeriklerinin açıklanmasını, anlam sınırının kesinleştirilmesini ve kavram anlamının belirlenmesini sağlamasıdır. Bu bağlamda Balzer (1997), aynı kavramın farklı kişiler tarafından farklı anlamlarla kullanılmasının bilimsel tartışmalar düzleminde önemli yanlış anlaşmalara neden olabileceğine işaret etmektedir ve bu nedene dayanarak belirli bir bilim disiplininde kullanılacak kavramların anlamsal tanımının yapılmasının önemini vurgulamaktadır (bkz. Balzer, 1997: 66). Bilimsel araştırmalar kapsamında kavram örgüsü tanımına ilişkin düşüncelerinin devamında Balzer, bir kavramın bilimsel bir çalışmada kullanılmadan önce, ilgili kavramın ilgili dilde öncelikle tanımının yapılması gerektiğini ve ilgili alana ancak böylece yeni bir kavramın getirilebileceğini ifade etmektedir. Balzer'in (1997) yaklaşımına göre, bir bilim disiplinindeki kavram örgüsünü geliştirici nitelikteki bu yöntem bir döngüdür ve yeni tanımlanan kavramlar daha sonra oluşturulacak olan tanımlar için de kullanılır. Bu yolun izlenmesiyle, ilgili bilim alanındaki

bütünsellik ve dizge de sağlanmış olur (bkz. Balzer, 1997: 70). Nitekim “[...] önermeler ve onları şekillendiren kavramlar kendilerini şekillendiren teorinin dili kesin ve bilgi verici olduğu ölçüde kesin ve bilgi verici olacaktır [...]” (Chalmers, 2008: 120). Bilimsel çalışmalar sürdürme ve bilimde sorun çözme çerçevesinde kavramsal araçların belirleyici özelliğine Kuhn (2003) da işaret etmiştir: “[...] Kavramsal araçlar [...] sorunları çözümlenmekte yeterli oldukları sürece, bu araçların güvenli kullanılması sayesinde bilim en hızlı ilerlemesini kaydeder ve sorunların en derinlerine kadar işleyebilir [...]” (Kuhn, 2003: 138-139).

Descartes, Kant, Albert, Balzer ve Kuhn’un yaklaşımlarına dayanan yukarıdaki bilimkuramsal veriler çerçevesinde, bir bilim disiplininde geliştirilecek kuramlarda özellikle kullanılacak kavramların tanımlarına ve böylece oluşacak kavram örgüsünün önemine işaret edilmektedir. Söz konusu bilim kişilerinin yaklaşımları temelinde gerçekleştirilen yukarıdaki irdeleme çerçevesinde de somutlaştığı gibi, bilimkuramı alanında yapılmış çalışmalarda kavram örgüsü ve kavram tanımına ilişkin ortak çıkarım olarak bu yargı belirginleşmektedir. Bu yargı temelinde bilimsel araştırmalar kapsamında geliştirilen kuramlarla oluşacak kavram örgüsü, ancak dizgeli ve kendi içinde tanımlı olduğu koşuluyla işlevsel olabilir ve bilimde, kavramların araç olduğu dil kullanımı görevini yerine getirebilir. Bu bağlamda bir bilim disiplininde tanımlı henüz yapılmamış ya da içi farklı kişiler tarafından farklı doldurulmuş kavramların oluşturduğu bir kavram örgüsünün dizgesellik bakımından sorunlu olacağı çıkarımı yapılabilir. Kavram örgüsü düzeyindeki bu dizgesellik sorununun öncelikle ilgili çalışma alanındaki sağlıklı düşünme zincirini engelleyeceği, bunun sonucunda ise, yeni bilgiyi sağlayacak veriler elde edilmeye çalışılırken yapılan çıkarımların da dizgesellik ve bütünsellik bakımından eksiksiz olamayacağı düşünülebilir. Bilimde kavramların kesin bir anlam kazanmasıyla tutarlı bir dizge içinde yer alan kuramlar arasındaki önemli bağlantıya Chalmers (2008) de işaret etmektedir. Chalmers, bir bilim alanında kavramların kesin tanımlarının ancak bir dizgesellik içinde bulunan kuramlar aracılığıyla gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır (bkz. Chalmers, 2008: 123). Bu bağlamda kavram örgüsü sorunsalının, yaklaşımlar arasındaki dizgesellik, farklı bir ifadeyle araştırma alanındaki bütünsellik sorunsallarıyla ne denli yakından ilintili olduğu ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Reiß/Vermeer’e ve Koller’e ait yukarıda irdelenen yaklaşımlarda, çeviriyi araştırma alanındaki kavram örgüsünde, araştırma nesnesi tanımı ve alanda bilimsel dizgesellik unsurlarına bağlı olarak belirleyici sorunların mevcut olduğu somutluk kazanmıştır. Çeviribilimde kavram örgüsünün çeviri olgusuna ilişkin düşüncelerin sonucunda değil, ağırlıklı olarak dilbilim, karşılaştırmalı dilbilim, kültürbilim gibi çeşitli alanların kavramları temelinde oluşturulduğu bulgulanmıştır. Bu durum, çeviribilimde araştırma nesnesi tanımı sorunsalına da işaret etmenin yanı sıra, çeviriyi araştırma alanında bilimkuramsal düzlemde sorunsalların bir göstergesi olarak kabul edilip bilimkuramsal veriler temelinde irdelenmiştir.

Bir bilim disiplininde kavram örgüsünün yerini ve önemini belirlemek amacıyla bilim kuramı alanında geliştirilen yaklaşımlar çerçevesinde sunulan verilerin incelen-

mesi sonucunda, çeviribilimde kavram örgüsü sorunsalının, temel bilimkuramsal sorunsalların bir yansıması olduğu netlik kazanmıştır. Bu bağlamda çeviribilimde araştırma nesnesinin bütüncü ve kapsayıcı tanımının henüz bulunmamasının, çeviri anlamaya ve tanımlamaya ilişkin araştırma sürecinde kullanılan kavramların ağırlıklı olarak farklı alanlarda geliştirilen kavramlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bilimkuramsal yaklaşımlarda sunulan veriler ise, doğru bilgiye ancak yaklaşımlar arası bir dizgesellik ve buna bağlı olarak da araştırma nesnesini temel alan tanımlardan oluşan dizgeli bir kavram örgüsüyle ulaşılabileceğini ortaya çıkarmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1) Bkz. Zybatow, 2002: 81; Schöffner, 2000: 205,207; Albert, 2001: 42; İşcen, 2002: 25.
- 2) Bkz. ayrıca Kalina, 1998: 5, 32-33, 34; Pöhhacker, 1994: 2 ve Gündoğdu, 2007: 74.
- 3) REIß, Katharina / VERMEER, Hans J. (1991). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- 4) 'Çeviri olgusu' kavramının açılımı ve ayrıntılı tanımı için bkz. İşcen 2002: 91-92, 126.
- 5) Handlungstheorie
- 6) Bkz. Balzer 1997: 31, 60.
- 7) Bu bağlamda çalışmanın sınırları kapsamında temsil niteliği taşıyan tek bir örnek sunulmaktadır. Reiß/Vermeer'in aynı çalışmada eş anlamlı olarak kullandıkları üretici, gönderici, yazar, konuşmacı gibi kavramlar, kavram örgüsü sorunsalı bağlamda bir başka örnek teşkil etmektedir. İlgili çalışmada kavram tanımına ve kavram kullanımına ilişkin 'serbest' tutuma ilişkin bkz. Reiß/Vermeer, 1991: 4-5.
- 8) Albert, Sandor 2001. Übersetzung und Philosophie. Wissenschaftsphilosophische Probleme der Übersetzungstheorie - Die Fragen der Übersetzung von philosophischen Texten. Wien: Edition Praesens.
- 9) "[...] Die Metasprache ist nicht die Sprache der Metatheorie, sondern die von Erklärungen jeglicher Art. Die Sprache der von der Praxis der Übersetzung ausgehenden, darauf reflektierenden Erklärung (wenn man will: die der Übersetzungstheorie, der Traduktologie) ist notwendigerweise Metasprache: Ein abstrakter, konzeptualisierter, einen bestimmten begrifflich-terminologischen Apparat einsetzender argumentativer Sprachgebrauch. [...]" (Albert 2001: 45-46).
- 10) "[...] Mit dieser Sprache gibt es keine Probleme, solange sie sich nicht von der Praxis trennt und nicht zum Selbstzweck wird. Sobald sie aber diese Lostrennung vollzogen hat und sich nicht mehr die Erklärung der sich aus der Praxis ergebenden Probleme zum Ziel setzt, sondern sie selbst die eigenen Probleme "erstellt", dann wird sie unausweichlich zur Sprache einer Metatheorie. [...]" (Albert 2001: 46).

KAYNAKÇA

- ALBERT, Sandor (2001). Übersetzung und Philosophie. Wien: Edition Praesens.
- AŞKIN, Zehra Gül Erdoğan (2002). Kant'ın Kuramsal Metafizik Eleştirisi Hakkındaki Bazı Düşünceleri. Felsefe Dünyası, sayı 36, s. 137-150.
- BALZER, Wolfgang (1997). Die Wissenschaft und ihre Methoden. Grundsätze der Wissenschaftstheorie. München: Verlag Karl Alber GmbH.
- CHALMERS, Alan F. (2008). Bilim Dedikleri. Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme (Çev.: Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- DESCARTES, René (1999). *Aklın Yönetimi için Kurallar* (Çev.: Müntekim Ökmen) İstanbul: Soysal Yayınlar.
- GÜNDOĞDU, Mehmet (2007). *Übersetzbarkeit und Vermittlungsmöglichkeiten der deutschen linguistischen Fachsprache*. Hamburg: Verlag Dr. Kova.
- İŞCEN, İsmail (2002). *Çevrim Kuramı*. Ankara: Seçkin.
- İŞCEN, İsmail (2005). *Problembezeichnung und Problemerlebnis - Gedanken zum problematischen Selbstverständnis einer Übersetzungswissenschaft*. www.linguistic-online.de
- KADE, Otto (1980). *Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung*. *Übersetzungswissenschaftliche Beihefte*, Heft III. Leipzig.
- KALINA, Sylvia (1998). *Strategische Prozesse beim Dolmetschen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- KANT, Immanuel. *Vorkritische Schriften bis 1768*. Herausgegeben von Wilhelm Weischedel. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- KOLLER, Werner (1997). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg; Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- KUHN, Thomas S. (2003). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (Çev.: Nilüfer Kuyuş). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- NORD, Christiane (1993). *Einführung in das funktionale Übersetzen*. Tübingen: A. Francke Verlag.
- PÖCHHACKER, Franz (1994). *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*. Tübingen: Narr.
- Reiß, Katharina (1971). *Möglichkeiten und Grenzen einer Übersetzungskritik*. München: Hueber.
- Reiß 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode*. Stuttgart: Scriptor.
- REIß, Katharina / VERMEER, Hans J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- REIß, Katharina / VERMEER, Hans J. (1991). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- SCHÄFFNER, Christina (2000). *Kontinuität und Erneuerung*. İçinde: LAUER, A./GERZYMISCH-ARBOGAST, H./HALLER, J./STEINER, E. (1996). *Übersetzungswissenschaft im Umbruch*. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag, s. 206-216. Tübingen: Narr.
- STOLZE, Radegundis (2001). *Übersetzungstheorien* (3. baskı). Tübingen: Narr.
- VERMEER, Hans J. (1983). *Aufsätze zur Translationstheorie*. Heidelberg: Selbstverlag.
- WILSS, Wolfram (1980). *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- ZYBATOW, Lew N. (2002). *Sprache-Kultur-Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?* İçinde: ZYBATOW, L N. (Hrsg.) 2002. *Translation zwischen Theorie und Praxis*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang.
- ZYBATOW, Lew N. (2004). *Methodologie der Translationswissenschaft und Methoden der Translation*. in: HOUSE, Juliane / KOLLER, Werner / SCHUBERT, Klaus (Hrsg.). *Neue Perspektiven in der Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft. Festschrift für Heidrun Gerzymisch-Arbogast zum 60. Geburtstag*. Bochum: AKS, s.47-72.